

Denizli’de Yaşayan Tarih Kenti Attouda (Hisar Köyü)

Prof.Dr. Bilal SÖÇÜT
Pamukkale Üniversitesi Öğretim Üyesi

Attouda-Hisar Köyü Asar Tepe ve Güneybatısındaki Evler

Arkeolojik çalışmalar Lykos vadisi kentlerinden Hierapolis ile başladı, ancak bu konuda neler yapılabileceği ve ulaşılabilecek başarı ise Laodikeia'da gösterildi. Artık Tripolis (Yenicekent)'te adını duyurmaya başladı. Denizli'de yapılanlar çok iyi ancak yeterli mi? Kesinlikle yeterli değil.

Şimdilik bunların ulaştığı seviye, birlik haline gelince nelerin başarılabilirliğinin en güzel örneklerini oluşturmaktadır. Bu çalışmaların aynı şekilde devam ettirilmesinde, Denizli'de bu güzel uygulamaların yelpazesinin genişletilmesinde büyük yarar olduğu açıktır.

Denizli il merkezinin de içinde bulunduğu Lykos Vadisi, antik dönem boyunca pek çok tarihi olaya ev sahipliği yapmıştır. Bulunan antropolojik ve arkeolojik kalıntılara göre tarihe iz bırakan insanlara ait kalıntıların günümüzden yaklaşık 500 bin yıl öncesine kadar gittiği düşünüldüğünde, bu daha da etkileyici olmaktadır. İnsanlık tarihi için böylesine zengin kalıntılara sahip bu vadede, özellikle son yıllarda yapılan arkeoloji ve koruma onarım ile ilgili çalışmalar ülkemiz dışında, tüm dünyaya örnek olacak niteliktedir.

Arkeolojik çalışmalar Lykos vadisi kentlerinden Hierapolis ile başladı, ancak bu konuda neler yapılabileceği ve ulaşılabilecek başarı ise Laodikeia'da gösterildi. Artık Tripolis (Yenicekent)'te adını duyurmaya başladı. Denizli'de yapılanlar çok iyi ancak yeterli mi? Kesinlikle yeterli değil. Şimdilik bunların ulaştığı seviye, birlik haline gelince nelerin başarılabilirliğinin en güzel örneklerini oluşturmaktadır. Bu çalışmaların aynı şekilde devam ettirilmesinde, Denizli'de bu güzel uygulamaların yelpazesinin genişletilmesinde büyük yarar olduğu açıktır. Çünkü Denizli bu konuda çok geniş tarihi ve kültürel zenginlik ile inanılmaz potansiyele sahip illerden birisidir. Bunun bir örneği olarak, size hepimizin adını bildiği, ama benzeri az olan bir antik kentten bahsetmek, adını her duyduğumda hissettiklerimi sizlerle paylaşmak istiyorum.

Burası Denizli İli, Sarayköy İlçesi ve Hisar Köyü'nde bulunan Attouda antik kentidir. Üzerinde Hisar Köyü'nün yer aldığı bu kent, Lykos vadisinin batısında dimdik duran, sadece belirli yerlerde geçit veren, antik dönemde bölgelerarası sınır ve hikâyeleri de çok olan Salbakos (Ak Dağ) üzerinde kurulmuştur. Attouda Lykos Vadisi'nden batıya, bir diğer ifadeyle antik dönemde Phrygia ve Lydia'dan Karia Bölgesine geçişi olduğu yol üzerinde, Salbakos'un doğu yamacında, doğuya doğru

Attouda-Hisar Köyü Cami Önündeki Mimari Elemanlar-1

uzanan bir sırt üzerine kurulmuştur. Salbakos Dağı'nın doğu yamacında bulunması nedeniyle Phrygia Bölgesi içinde Lykos Vadisi kentleriymiş gibi düşünülse de, bu çevre için durum çoğu zaman farklı olmuştur. Burası hemen güneyinde bulunan Trapezupolis (Babadağ-Bekirler) kenti ile birlikte Karia Bölgesi yerleşimleri olarak kabul edilmiştir. Antik dönemde bu kentin ilişkilerinin Lykos vadisi kentlerinden daha fazla Aphrodisias ile olduğu da bilinmektedir.

Hisar Köyü ve çevresi ile ilgili ilk detaylı bilgiler, 1883 yılı ve hemen sonrasında W. M. Ramsay tarafından verilmiştir. A. H. Smith, W. M. Ramsay ve J. R. S. Sterret'in 1887 yılında ortak yazdıkları makalede, Hisar Köyü'nün bulunduğu yer Attouda antik kenti olarak önerilmiştir. Bundan sonraki çalışmalarda bu antik isim hep kullanılmıştır. Attouda'da bulunan yazıtlar hakkındaki detaylı çalışmalar G. C. Anderson ile başlamış, A. R. Sheppard ve H. Malay tarafından devam etmiştir. W. H. Buckler ve W. M. Calder'in arkasından kent içindeki en detaylı çalışmalar ise Pamukkale Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Arkeoloji Bölümü Öğretim Üyeleri tarafından yapılmıştır. Bunlar şahsım ve Prof. Dr. Celal Şimşek

başkanlığındaki ekipler tarafından Denizli Müzesi Müdürlüğü'nün destekleri ile gerçekleştirilmiştir. Bu sayede kentin tarihsel önemi daha kolay anlaşılır hale gelmiştir. Kent hakkında onlarca makale yazılmış ve yayımlanmayı bekleyen bir kitap bulunmaktadır. Bu kitap antik dönemden günümüze, yerleşimin her dönemini kapsayan, örneği az çalışmalardan birisidir. Yayımlandığında Attouda ve Hisar Köyü hakkında toplu bir çalışma okuyucu ve araştırmacıların hizmetine sunulmuş olacaktır.

Kentin kuzeyindeki Arap Deresi ile güneyindeki Bakla Deresi, köyün doğusunda birleşerek Menderes Irmağı'na doğru akmaktadır. Bu dereler hem antik, hem de modern yerleşimin üç yönünde doğal bir savunma hattı oluşturmaktadır. Köyün doğusundan, Denizli-Sarayköy yönünden gelen yol, Arap Deresi içinden geçip, tepenin kuzey sırtlarından tırmanarak yerleşime ulaşmaktadır.

Buradaki yerleşmelerin ne kadar eskiye gittiği, arkeolojik bir kazı yapılmadığından kesinlik kazanmamıştır. Yüzeysel tespitlere göre buradaki kalıntıların M.Ö. 1. Bin ilk yarısına kadar uzandığı bilinmekle birlikte, Attouda adının verilmesi

Attouda-Hisar Köy Taş Döşeli Sokaklar-2

M.Ö. 2. yy'da Pergamonlular tarafından gerçekleştirilmiştir. Bu bölgede Seleukoslar Dönemi sonrasında, M.Ö. 2. yy'da bölgeyi kontrolü altında tutmak için yapılan şehirleşme faaliyeti Pergamonlular tarafından gerçekleştirilmiştir. Bunun bu bölgedeki en güzel örneği, Denizli-Çivril'de Işıklı Kasabası'ndaki Eumeneia antik kentidir. Politika gereği, aynı dönemlerde yerleşime Attouda adı verilerek önemli bir siyasi statü kazandırıldığına göre, bunun öncesi mutlaka vardı. Çünkü burası, Salbakos Dağı üzerinde doğu ile batıyı birbirine bağlayan en önemli geçit yollarından biri üzerinde yer almaktaydı. Kent M.Ö. 2. yy ve sonrasında, öncesinde olduğu gibi önemini hep korumuştur. Attouda Geç Hellenistik Dönem'de sikke basan kentler arasında geçmektedir. Augustus Dönemi ile başlayıp, Roma İmparatorluk Dönemi boyunca devam eden dini ve siyasi pek çok yapı inşa edilmiştir. Erken Bizans Dönemi sonrasında biraz zayıflamakla birlikte, Orta Bizans Dönemi sonrasında, günümüze kadar yerleşim devam etmiştir. Yerleşim günümüzde güzel dokusunu halen daha iyi bir şekilde koruyan, benzeri az tarihi yerleşimlerden birisidir. Bu açıdan kent tam bir yaşayan tarih kentidir.

Bugün köyün ortasında yükselen Asartep'e'nin çevresi, kendi içinde farklı örneklerin olduğu tarihi evler ile kaplanmıştır. Bu evlerin arasında yer yer güzel örnekleri korunmuş olan taş döşeli yollar bulunmaktadır. Taş döşeli yollar, bazılarında çeşmelerin de olduğu küçük köy meydanlarına ulaşmaktadır. Yüzeyle görülen Türk Dönemi yapılarının olduğu yerlerin altında antik döneme ait kalıntılar bulunmaktadır. Burada bilimsel bir arkeolojik kazı yapılmadığından, yüzeyle görülenler hariç hiçbir antik dönem yapıları detaylı bilinmemektedir.

Attouda-Hisar Köy Asar Tepe ve Güneybatısındaki Evler

Köy merkezindeki mimari elemanlar çoğunlukla köy camisi önündeki müze deposu, Tekke Mahallesi Çeşmesi çevresinde ve Türbe içinde olmak üzere üç merkezde toplanmıştır. Bu üç merkezde yakın çevresinde de toplanmış mimari elemanlar vardır. Ayrıca köy içinde meydanlarda, sokak kenarlarında, evlerin önlerinde ve duvarlarında yazıtlı ve yazısız pek çok mimari elemana rastlanmaktadır. Bu mimari elemanların büyük bir çoğunluğu Roma İmparatorluk Dönemi'ne tarihlenmektedir. Mimari elemanların işçilikleri ve yüzeylerindeki bezemeler oldukça kalitelidir. Bunlar antik dönemde buraya önemli yapıların inşa edilmiş olduğunu ve bu yapılarda işlerinde profesyonel olan ustaların çalıştığını göstermektedir. Ustalar, eserlerinde kireç taşı ve travertenin haricinde, farklı mermer örneklerini de kullanmışlardır. Mimari elemanlardaki işçiliğin kalitesi, kentin doğusundaki Laodikeia ve Hierapolis ile batısındaki Aphrodisias kenti ile yarışacak şekildedir. Bu seviye bir dağ kenti için oldukça ileri bir uygulamadır.

Yazıtlar ve arkeolojik kalıntılardan bu bölgede antik döneme ait farklı kültürlerin varlığı bilinmektedir. Man Karou dışında, bölgede eski bir geleneğe sahip olan Ana Tanrıça kültünün bir devamı ve yerel bir inanış olan Meter Adrastos kültü yaygın olarak görülmektedir. Trapezupolis kenti sikkeleri üzerindeki betimlemelere göre; Attouda ve Trapezupolis birlikte Meter Adrastos kültü ile ilgili törenler düzenlendiği bilinmektedir. Özellikle Apollonia Salbake kentinde bulunan ve Meter Kültü'ne katılan "Bakireler" için yapılan ev ile ilgili bir yazıt, Salbakos Dağı ve çevresi için kültün önemini ortaya koymaktadır. Hisar Köyü'nde, Çarşı Camisi'nin kuzeybatı köşesine yerleştirilmiş olan Meter Adrastos adının geçtiği yazıt bu tanrıça ile ilişkilendirilmiştir. Bugün tanrıçaya ait olduğu kesin olarak bilinen bir tapınak olmamakla birlikte, tanrıçanın adının

Attouda-Hisar Köy Ev Önündeki Mimari Elemanlar

geçtiği yazıtlara göre; Attouda kentinde ve çevresinde Meter kültürünün saygın bir yere sahip olduğu ve kentin baş tanrıçalarından birisi olarak saygı gördüğü konusunda şüphe yoktur. Sikkeler üzerinde betimlemelerden, varlığı bilinen Kybele ve Tykhe tasvirleri de buradaki Ana Tanrıça kültü ile ilişkili olabilir.

Gelecekte yapılacak sistemli çalışmalar ile sivil, siyasi ve dini yapıların büyük bir çoğunluğu tam olarak ortaya çıkarılacaktır. Burasının sahip olduğu konum ve mevcut yerleşim alanı ve barındırdığı nüfus dikkate alınarak, antik kentte küçük ve orta ölçekte yapılar inşa edilmiş olmalıdır. Büyük siyasi ve dini yapıların yerine, burada yaşayan insanların ihtiyaçlarını çözecek yeterlilikte, küçük ancak o derecede gösterişli ve çağdaşları ile boy ölçüşecek derecede yapıların inşa edilmiş olduğu anlaşılmaktadır.

Antik dönemde Attouda'nın sahip olduğu topografik ve siyasi yapı sonraki dönemlerde de aynen devam etmiştir. Tarihi evlerin yanında Türbe ve Hamamı ile birlikte Türk Dönemi için de bu değişmemiştir. Bulduğu konum nedeniyle, son zamanlara kadar öneminde hiçbir azalma olmamıştır. Sadece günümüzde, sahip olduğu zenginlikler keşfedilmeyi beklediğinden biraz mahzun durmaktadır.

Köylülerin bana anlattıklarına göre, son zamanlara kadar köyde Cuma günleri pazar kurulmakta, çevre köylerden ve yerleşmelerden insanlar hayvan ve ürünlerini getirip burada satmaktaymış. Aynı zamanda burada köy camisinin hemen batısında hayvan pazarı da kurulmaktaymış. Bölgenin en önemli getirisinin hayvancılık olduğu, bunun ile ilgili bu bölgedeki en büyük pazarın burada kurul-

Sarayköy İlçesi ve Hisar Köyü'nde bulunan Attouda antik kentinde çok zaman geçmeden ciddi bir çalışmanın başlatılması ve yüzeydeki sivil mimari örneklerinin korunmaya alınmasında yarar vardır. Bu eşsiz güzelliğin herkes farkında olabilir. Ya da çoğumuz burayı hiç görmemiş olabiliriz. Ancak yüzeyde görülen sivil mimari örnekleri daha çok tahrip olmadan korunmaya alınması, tüm yapılar olmasa bile özellikli olanların belirlenip, restorasyonlarının yapılması ve buranın her dönemde olduğu gibi küçük bir dağ yerleşimi olarak canlandırılması yararlı olacaktır. Bunlar yapılırsa, tarihsel doku, doğal güzellik, temiz hava ve yaşayan kültür açısından Attouda-Hisar Köyü'nün bir günü, bin güne bedel olacaktır.

Hisar Köy Türbede Bulunan Malzemelerden Teber

Attouda-Hisar Köy Sivil Mimari Örneği ve Örnek Kapı Detayı

duğu düşünüldüğünde, yerleşimin önemi ve tarıma elverişli olmamasına rağmen, bölgesel zenginliği daha iyi anlaşılacaktır. Evlerde yapılan dokuma hariç tutulduğunda, burası Salbakos'un dağlık arazisinde, geniş tarım alanları bulunmadığından, hayvancılıktan başka bir getirisinin olmadığı bir yerdir. Yerleşimde düzenli olarak yapılan pazar, burasının tam bir ticari merkez ve buna bağlı olarak da bölgenin zengin yerleşimi olmasını sağladığı anlaşılmaktadır.

Bu zenginliğin göstergeleri son zamanlara kadar devam etmiştir. Çünkü bana anlatılana göre, son zamanlara kadar köye gelen eşekli yabancı bir adam gördüklerinde; Sarayköy ve çevresinden buraya, ovadaki tarlasını satmaya gelen birisi olduğu düşünülürmüş. Bu zenginliğin bir göstergesi olarak Sarayköy'ün ovalık arazisinde bu köylülere ait pek çok tarla bulunmaktaymış. Bu köylüler genellikle ovadaki tarlalarını kiraya verip, bunun geliri ile köydeki ihtiyaçlarını karşılamaktaymış. Modern bir örnek olmakla birlikte, coğrafi ve ekonomik şartlara bağlı olarak, bunlar antik dönemdeki uygulamaların son dönemlerdeki bir tekrarıdır. Her dönemde olduğu gibi antik dönemde de bu pazarlar kurulmakta ve kent için önemli bir getiri ve ticari hareketlilik kazandırmaktaydı. Burada çok şey değişmedi. Çünkü genel anlamda her şey yerli yerinde duruyor. Eski dönemlerden günümüze yer aynı, kaygı aynı, beklenti aynı, sadece tarih ve kullanılan araçlar farklı. O zaman, burada oturan ve oturmayan Hisar Köylüleri haricinde, yerleşimi iyi tanıyan duyarlı kişi ve yöneticilerin burası ile yakından ilgilenmesi yeterli.

Burada çok zaman geçmeden ciddi bir çalışmanın başlatılması ve yüzeydeki sivil mimari örneklerinin korunmaya alınmasında yarar vardır. Lykos vadisinde olduğu gibi ülkemizin pek çok yerinde antik yerleşim vardır. Ancak antik dönemden günümüze her dönemden yapı kalıntılarının bulunduğu bir yerleşim Denizli'de başka yoktur. Bu eşsiz güzelliğin herkes farkında olabilir. Ya da çoğumuz burayı hiç görmemiş olabiliriz. Ancak yüzeyde görülen sivil mimari örnekleri daha çok tahrip olmadan korunmaya alınması, tüm yapılar olmasa bile özellikli olanların belirlenip, restorasyonlarının yapılması ve buranın her dönemde olduğu gibi küçük bir dağ yerleşimi olarak canlandırılması yararlı olacaktır. Bunlar yapılırsa, tarihsel doku, doğal güzellik, temiz hava ve yaşayan kültür açısından Attouda-Hisar Köyü'nün bir günü, bin güne bedel olacaktır. Aksi takdirde, Hisar Köyü'nün

sivil mimari örnekleri yok olduğunda, bu köydeki tarihsel zenginliği taçlandırarak örnek kalmayacak, bağlantı ve süreklilik korunamayacak, asırlardır devam eden bağ koparılacaktır.

Gelecekte burada Antik Dönem ile Türk Dönemi yapılarından örnekler birlikte sergilenebilir. Böylelikle o taş döşeli yollarda yürürken insanlar kendilerini zaman tünelineymiş gibi hissedebilir. Bu kentin doğusunda Laodikeia ve Hierapolis ile batısındaki Aphrodisias'ta antik döneme ait çok iyi örnekler bulunmaktadır. Denizli merkez ve Buldan'da sivil mimari ve kent dokusunun eşsiz uygulamaları bulunmaktadır. Ama Attouda'da bunların hepsi, antik dönem ve son dönem eserleri olarak, aynı alanda ve birliktedir. Bunun uygulanmakta olduğu, bana göre iyi örneklerden birisi Muğla İli, Yatağan İlçesi, Stratonikeia antik kenti (Eskihisar

Attouda-Hisar Köy Taş Döşeli Yol

Attouda-Hisar Köy Türbe Girişi

Attouda-Hisar Köy Cami Girişindeki Mimari Elemanlar

Köyü)'nde vardır. Burada yollarda yürümek bile ayrı bir güzel. Bunun bir benzeri neden Denizli'de Attouda-Hisar Köy'de olmasın.

Daha ileri olarak buradan geçen ve asırlardır kullanılan yol tekrar farklı kültürel faaliyetlere uygun olacak şekilde aktif hale getirilebilir. Aphrodisias ile Tripolis, Hierapolis ve Laodikeia yol ağı bağlantısı kurulabilirse her şeyin değişeceği açıktır. Bu yapıldığında, çağlar boyunca hep olduğu gibi tarih tekrerrür etmiş olacaktır.

Buranın yetiştirdiği insanlar ile başlayacak faaliyetlerin, gerçek tarih, kültür ve sanatseverlerin desteği ile hızlanması, bu durgunluğun tekrar canlanmaya başlaması çok geç kalmamalıdır. Özellikle son yıllarda örnek çalışmalar sergileyen Denizli, aynı zamanda tarih ve turizm kentidir.

Birlik olup, öncelikle buranın farkı ortaya konulmalı, bu konuda kitaplar yayınlanmalı, projeler hazırlanmalı, kısa ve uzun vadede hedefler konulmalı ve yaşayan tarih kenti Attouda-Hisar Köyü'nün korunmaya alınması ve yeniden canlanması desteklenmelidir. İnsanlar antik kalıntılar eşliğinde, dokuma tezgahı seslerini dinleyerek taş döşeli yollarda yürümeliler, tarihi yerel sivil mimari örneklerini görmeli, küçük meydanlarda oturmalı, cami önünde sohbetler yapılmalı, o nostaljik kahvelerde çay içmelidir. Attouda-Hisar Köyü her şeyi ile yaşanmalı ve yaşatılmalıdır. O zaman buranın farkı daha iyi anlaşılacaktır.

Attouda-Hisar Köy Taş Döşeli Sokaklar